

## تبیین نقش متقابل فرهنگ و هنر در معماری آیینی تکایای مازندران

### چکیده

ساختارهای موجود در جامعه با یکدیگر در رابطه متقابل هستند. هنر آیینی تبلور عینی فرهنگ، اعتقادات مذهبی و باورهای عامیانه کنش‌گر اجتماعی است. معماری تکایا، آیین سنت‌های پنداری، گفتاری و کرداری هنرمند شیعه در رابطه با "زمان و مکان" مقدس است. معماری آیینی، هنر آمیخته با فرهنگ است. معماری بومی تکایا تجلی تاریخ، نژاد، هنر، اقلیم، مذهب شیعه، سنت، هویت و فرهنگ مردم مازندران است. واکاوی معیارهای فرهنگ و اهمیت هنر آیینی علاوه بر نمایاندن ارزش‌های معماری بومی تکایا، می‌تواند رهنمودهای طراحی جهت خلق فضایی با کیفیت بیش‌تر را در اختیار طراحان قرار دهد. پژوهش حاضر با بهره‌گیری از غنای زیست بوم و جغرافیای فرهنگی مازندران به تأثیر متقابل فرهنگ و هنر آیینی برای روایت مصائب امام حسین (ع)، اهل بیت، یارانش و مناسک عزاداری عاشورا در معماری تکایا پرداخته است. این پژوهش از نوع کیفی است که با روش تاریخی-تفسیری انجام شده و به صورت اسنادی و میدانی به جمع‌آوری اطلاعات پرداخته و در تحلیل داده‌ها از روش توصیفی-تحلیلی و تطبیقی بهره برده است. جامعه آماری، پژوهش تعداد ۹ تکیه از شهرستان آمل می‌باشند. نتایج پژوهش گویای آن است که معیارهای فرهنگ (ساختار قدرت، جایگاه اجتماعی، ساختار خویشاوندی، وقف، نذر، سن و جنسیت کاربرضا) و آیین‌های بومی مردم مازندران (دیوان، شالیزار، زن شاهی، برف چال و اوارون، شیلان) و هنر آیینی که شامل نقاشی آیینی (نگاره‌های سقنقار)، معماری آیینی (تکایا) و نمایش آیینی (تعزیه) تأثیر متقابلی در احیاء، ماندگاری، سازگاری و ارتقاء همدیگر داشته‌اند. فرهنگ تأثیر به‌سزایی در معماری داشته و متقابلاً معماری نیز یکی از عواملی تأثیرگذار بر فرهنگ بوده است.

### اهداف پژوهش:

۱. بازشناسی هنر آیینی و معیارهای فرهنگ در معماری بومی تکایای مازندران.
۲. بررسی تأثیر فرهنگ و هنر آیینی در چیدمان عناصر معماری آیینی تکایا.

### سوالات پژوهش:

۱. معیارهای موثر فرهنگ بر معماری تکایای مازندران کدام‌اند؟
۲. چه رابطه‌ای میان فرهنگ و معماری آیینی، نمایش آیینی و نقاشی آیینی وجود دارد؟  
کلیدواژه‌ها: آیین، فرهنگ، هنر آیینی، معماری بومی، تکایا.

### مقدمه

معماری آیینی، حاصل برهم‌کنش معیارهای مختلف از جمله هنر آیینی، فرهنگ و اقلیم می‌باشد. تکایا، تجسم کالبدی فرهنگ ایرانی، آیین شیعه و باورهای عامیانه مردم منطقه مازندران می‌باشند، که تأثیر فرهنگ بر شکل‌گیری آن‌ها، به‌واسطه آیین‌های مختلف موجود در پیشینه تاریخی این منطقه، به‌خوبی قابل مشاهده است. معماری آیینی، تکایا، در عین تعلق به همه طبقات مختلف جامعه نقشی فرهنگی و اجتماعی دارد. معماری آیینی دوره اسلامی علاوه بر فرم، عملکرد و معنا در بعد فرهنگ و حس تعلق نیز تعریف می‌شود که در مقابل با کاخ‌های شاهان و خانه‌های

اشرافی متعلق به عموم مردم است. فرهنگ هر قومیت و نژادی در کالبد معماری آیینی آن‌ها بروز داشته است، آیین‌های بومی مازندران (آیین شالیزار، آیین واوارون، آیین شیلان، آیین برف چال، آیین زن شاهی) متأثر از معیارهای اقلیمی (بارش باران و تابش خورشید) می‌باشد، نظمی نانوشته که در مجموعه فرهنگی تکایا با مفاهیم نمادین و مناسک آیینی قابل مشاهده است. رابطه فرهنگ و هنر آیینی (معماری آیینی، نمایش آیینی، نقاشی آیینی) را باید دوسویه دانست زیرا هر دو بر یکدیگر تأثیر می‌گذارند و هر یک را باید در دیگری جستجو کرد. معماری آیینی از سویی، آیین فرهنگ است و سلايق، احساسات و اندیشه‌های غالب جامعه را در سیمای خود منعکس می‌کند و از سوی دیگر معماری آیینی است که می‌تواند بر مردم و فرهنگ اجتماعی و شکل زندگی جمعی انسان اثرگذار باشد. درخصوص پیشینه پژوهش حاضر باید گفت تاکنون اثر مستقلی با این عنوان به رشته تحریر در نیامده است با این حال آثاری به بررسی تکایا در مازندران پرداخته‌اند. مقاله‌ای با عنوان «تحلیل و گونه‌شناسی تکایای مازندران براساس تنوع اقلیمی» توسط ذال و موسوی کوهپر (۱۳۹۳) به رشته تحریر در آمده است. نویسندگان در این اثر به واکاوی تأثیر مختصات اقلیمی بر ساختار و مصالح معماری در تکایای مازندران پرداخته‌اند. مقاله‌ای دیگر با عنوان «بررسی تطبیقی تکایای مازندران نمونه‌های موردی: تکایای شهرستان بابل و جویبار» به قلم نوروزی و همکاران (۱۳۹۸) به رشته تحریر در آمده است. در این مقاله به شناسایی معماری تکایا و تأثیر اقلیم منطقه بر آن پرداخته شده است. با این حال در این آثار به ارتباط متقابل عناصر فرهنگی و هنر در معماری تکایای مازندران توجه نشده است. پژوهش حاضر به روش توصیفی و تحلیلی و با تکیه بر مشاهدات میدانی و داده‌های کتابخانه‌ای به رشته تحریر در آمده است. معیارهای شاخص فرهنگ در این بحث، (ساختار قدرت، ساختار اجتماعی، جنسیت کاربر فضا نقش زنان) و سن کاربر فضا (بیر و جوان) وقف، نذر و ساختار خویشاوندی) می‌باشد. در این پژوهش به رابطه‌های معیارهای فرهنگ و تأثیر متقابل آن با معماری آیینی "تکایا"، نقاشی آیینی "نگاره‌های سفانفار" و نمایش آیینی "تعزیه" در مناسک محرم پرداخته است. در این پژوهش سه تکیه تاریخی از منطقه "دشت و جلگه" و روستاهای آمل و سه تکیه معاصر از منطقه "شهر" و سه تکیه معاصر از "منطقه کوهستان" بر اساس جدول شماره ۱ به عنوان مطالعه موردی در نظر گرفته شده است.

### نتیجه‌گیری

معماری آیینی یک هنر ناب است، هنری که "صنعتگر بومی" مفاهیم ذهنی را به کالبد واقعی و عینی تبدیل کرده است. آیین‌های بومی، ارزش‌ها، باورهای عامیانه و اعتقادات مذهبی سهم عمده‌ای در شکل‌گیری فرهنگ مردم یک سرزمین دارند، آیین محرم به‌عنوان اصلی‌ترین موضوع شیعیان در زندگی مردم مازندران تأثیر به‌سزایی داشته است. مردم مازندران با داشتن سابقه تاریخی در آیین‌های بومی (آیین شالیزار، آیین واوارون، آیین شیلان، آیین زن-شاهی، آیین برف چال، همواره در "مشارکت جمعی" و فعالیت‌های فرهنگی اجتماعی حضور فعال داشتند، آیین‌های بومی تحت تأثیر عوامل اقلیمی: تابش خورشید، بارش باران، در دو اقلیم منطقه جلگه (قشلاق) و منطقه کوهستانی (بیلاق) بوده‌اند. تعامل و ارتباط مراسم آیینی مذهبی ماه محرم و صفر با معماری آیینی تکایای مازندران که مجموعه‌ای فرهنگی است بر اساس اعتقادات مذهبی شیعه (ذهنی - ناملموس) و وقف، نذر (عینی - ملموس) صورت گرفته است. در معماری آیینی تکایای تاریخی مازندران اصل سلسله مراتب و احترام به پیشکسوتان در "پیر نشین" و همچنین فضای خاص جوانان "سقانفار" صورت گرفته است. رعایت احترام به "سن کاربر فضا" از شاخصه‌های مهم جایگاه اجتماعی و از معیارهای فرهنگ است. زنان در مازندران جایگاه ویژه‌ای در آیین‌های زنانه "زن شاهی و سفره‌های نذری و تعزیه زنانه" دارند و در آیین‌های بومی "شالیزار، واوارون، شیلان" زنان نقش اصلی در

توافقات دسته جمعی دارند. احترام به جنسیت در معماری آیینی تکایای معاصر مازندران و تعبیه مکانی خاص برای زنان در تکایا به عنوان "زینبیه" جانمایی شده است. فرهنگ بومی مردم مازندران و هنر آیینی این منطقه دو نیروی همسو در ارتقای کیفیت تکایای این مرز و بوم بوده اند. گرایش طایفه به کمال طلبی و حس رقابت و خود شکوفایی در اقوام مختلف تأثیرات مهمی در نذر، وقف و احیای تکایا و سقائفها داشته است.

نتایج پژوهش گویای آن است که معیارهای مؤثر فرهنگ "عقاید مذهبی، باورهای عامیانه، توسل جویی و شفاخواهی، وقف و نذر، ساختار خویشاوندی، سن کاربر فضا و جنسیت" تأثیر به‌سزایی داشته و ضمناً آثار آن در معماری آیینی "تکایا"، "نقاشی آیینی"، "نگاره‌های سقائفار" و نمایش آیینی "تعزیه" قابل مشاهده است. آیین مقدس عزاداری محرم در تکایا با اجرای مرثیه‌خوانی، نوحه‌خوانی و تعزیه‌خوانی (نمایش‌های آیینی) ابزارهای قدرتمندی برای ارائه عمیق‌ترین و درونی‌ترین لایه‌های فرهنگ: جهان‌بینی ارزش‌ها و باورها و اعتقادات شیعیان است. با بررسی معیارهای مؤثر فرهنگ می‌توان دریافت اقلیم، آیین و فرهنگ از شاخصه‌های تأثیرگذار در معماری بومی تکایا می‌باشند. چپستی این ارتباط متقابل توسط پژوهشگر در مدل نظری و جدول ارائه شده در پژوهش مورد نظر مشخص گردیده است، مجموعه معیارهای فرهنگ و هنر آیینی هر کدام در جای خود سبب سامان‌دهی عناصر اصلی تکایا (سقائفار، زینبیه، حسینیه و ابوالفضل) شده‌اند.

## منابع و مأخذ:

- آیت‌اللهی، حبیب‌الله؛ کلانتر، علی اصغر. (۱۳۸۸). «کاربرد آیات قرآنی و متون مذهبی در تزئینات معماری شیعی مازندران». نشریه تحلیلی-پژوهشی نگره، ۱۳: ۵-۲۸.
- اخگری، محمد؛ امیرکلایی، ابراهیم. (۱۳۸۳). «سقائفار (یادمان مذهبی و سنتی مازندران)». فرهنگ مردم ایران، (۵). اعظم‌زاده، محمد؛ انصاری، مجتبی و پورمند، حسنعلی. (۱۳۹۰). «مضامین مذهبی در نقاشی‌های عامیانه تکایا در مازندران». دو فصلنامه علمی- پژوهشی مطالعات هنر اسلامی، شماره ۱۵، صص ۷۳-۹۰.
- اکبری، حسین؛ فخاری، روح‌اله. (۱۳۹۶). «نقش قومیت در رفتار انتخاباتی اجتماعات چند قومیتی (مورد مطالعه: شهرسان بجنورد)». نشریه جامعه‌شناسی کاربردی، ۲۸ (۲): ۷۱-۹۰.
- الویری، محسن. (۱۳۹۸). تاریخ اجتماعی شیعیان: مفاهیم و کلیات. قم: پژوهشگاه حوزه و دانشگاه.
- الیاده، میرچا. (۱۳۹۲). آیین‌ها و نمادهای تشریف: اسرار تولد و تولد دوباره. چاپ دوم، ترجمه مانی صالحی علامه، تهران: نیلوفر.
- الیاده، میرچا. (۱۳۸۹). رساله در تاریخ ادیان. چاپ چهارم. ترجمه جلال ستاری، تهران: سروش.
- اردلان، نادر؛ بختیار، لاله. (۱۳۸۰). حس وحدت: سنت عرفانی در معماری ایرانی. تهران: انتشارات خاک.
- ایزدی جیران، اصغر. (۱۳۹۲). «چشیدن مناسک: مردم‌نگاری حسی غذای نذری در تهران». نشریه پژوهش‌های انسان‌شناسی ایران، ۳ (۲): ۲۵-۴۵.
- بابایی، سوسن. (۱۳۸۵). «نقش میرزا محمد تقی (ساروتقی) در معماری دوره صفویه». ترجمه: محمد صراف، گلستان هنر (۵): ۹۲-۱۰۱.
- باقری خلیلی، علی‌اکبر؛ غزنوی، طیبه. (۱۳۹۱). «دیرینگی مازندران و فرهنگ مازندرانی». شماره اول. بیات فرد، فاطمه؛ لاجوردی، فاطمه. (۱۳۹۵). «استحاله و تغییر هستی‌شناختی در آیین‌های گذار». پژوهشنامه

ادیان، (۱۹): ۲۱-۳۶.

بشیر، حسن. (۱۳۹۰). تعزیه. چاپ اول، تهران: دانشگاه امام صادق (ع).

بوی، فیونا. (۱۳۹۴). مقدمه‌ای بر انسان‌شناسی دین. ترجمه مهرداد عربستانی. چاپ دوم، تهران: نشر نقد افکار.

پوپ، آرتور. (۱۳۹۸). معماری ایرانی. مترجم: غلامحسین صدری افشاری، چاپ دهم، تهران: نشر دات.

تورفیل، دیوید. (۱۳۹۷). زیست شیعی (مناسکی شدن مسلمانان در ایران امروز)، اصفهان: آرما.

جانعلی‌زاده چوب بستنی، حیدر؛ ذال، محمدحسن. (۱۳۹۰). «سقانفار؛ نماد معماری اسلامی: کارکردهای دینی و اجتماعی سقانفار در مازندران». کاوش‌های دینی، شماره ۶، ۱۱۳-۱۴۲.

جمشیدی‌ها، غلامرضا؛ قبادی، علیرضا. (۱۳۸۶). «تحلیل جامعه‌شناختی از مراسم و مناسک دینی با تاکید بر مراسم عاشورا». مجله تاریخ اسلام، (۳۰).

جوادی، شهره. (۱۳۹۶). «اماکن مقدس با پیشینه نیایشگاه مهر». صفة، شماره ۱۹.

حسن پور، مرتضی؛ سلطان زاده، حسین. (۱۳۹۸). «تأثیر آیین تعزیه بر معماری بومی تکایای مازندران- طایفه اسک آمل». نشریه هنر اسلامی، ۱۵ (۳۴): ۲۵۸-۲۹۵.

حسن پور، مرتضی؛ سیدیان، سیدعلی. (۱۳۹۴). «بررسی ساختار هویت‌بخش تکایا به عنوان معماری مقدس شیعه (نمونه موردی طراحی تکیه اسکو، شهر امام زاده عبدا... آمل)». رساله کارشناسی ارشد، استاد راهنما سید علی سیدیان.

راعی اسکی، مصطفی. (۱۳۸۷). اسک در گذر تاریخ. چاپ اول، تهران: نشر انتخاب.

راپاپورت، آموس. (۱۳۹۱). «فرهنگ، معماری و طراحی». ترجمه: مازیار برزگر و مجید یوسف نیپاشا، ساری: انتشارات شلفین.

رحمانی، جبار؛ فرحزاد، یاسمن. (۱۳۹۴). «سفره‌های نذری در تهران: عاملیت زنانه در جماعت آیینی». پژوهش‌های انسان‌شناسی ایران، ۵ (۲): ۱۸۳-۲۰۰.

رحیم زاده، معصومه. (۱۳۸۲). سقالاتارهای مازندران. تهران: سازمان میراث فرهنگی کشور.

رستمی، مصطفی؛ باباجان تبار، فاطمه. (۱۳۸۲). «مطالعه‌ای بر عناصر بین متنی و پیش متن‌های اسطوره‌ای و مذهبی در سقانفارهای مازندران». نشریه هنرهای بومی، ۲: ۹۱-۱۱۲.

رضایی آدریانی، منصور. (۱۳۹۹). مقاله فوق در کتاب «سوگ شیعی» به کوشش محسن حسام مظاهری، چاپ اول، قم: آرما.

روح الامینی، محمود و همکاران. (۱۳۷۹)، «میزگرد فرهنگ و هویت». فصلنامه مطالعات ملی، شماره ۴، صص ۹-۶۰.

سلامتی اوزینه، جلال. (۱۳۸۲). «آیین و مراسم طلب آفتاب در منطقه شرق استان گلستان». مجله کتاب ماه هنر. ۵۵ و ۵۶.

رشاد، علی اکبر. (۱۳۹۰). «درباره فلسفه فرهنگ». تهران: انتشارات راهبرد فرهنگ.

رحمانی، جبار. (۱۳۹۴). آیین و استوره در ایران شیعی: انسان‌شناسی مناسک عزاداری محرم. در کتاب فرهنگ سوگ شیعی به کوشش محسن حسام مظاهری، چاپ اول، قم: آرما.

ستاری، جلال. (۱۳۹۴). زمینه‌ی اجتماعی تعزیه و تئاتر در ایران. چاپ دوم، تهران: نشر مرکز.

سلطان زاده، حسین. (۱۳۶۲). روند شکل‌گیری شهر و مراکز مذهبی در ایران. تهران: انتشارات آگاه.

سلیمانی دلفارد، نجمه. (۱۳۹۵). مردم شناسی زیارتگاه‌ها، با مقدمه‌ای از ابراهیم انصاری. تهران: جامعه شناسان.

صارمی، حمیدرضا؛ شاه محمدی دانشور، محمدمین. (۱۳۹۴). پیش در آمدی بر حکمت هنر اسلامی، تهران: آفتاب توسعه.

صادقی، قطب الدین. (۱۳۷۳). «مدخلی بر نمایش آیینی». فصلنامه هنر، شماره ۲۶.

علی الحسابی، مهران؛ پای کن، عصمت. (۱۳۹۲). «تدوین چارچوب مفهومی تعامل شهر و آیین های جمعی و بررسی مصداق آن در آیین های عاشورایی». نشریه مطالعات شهر ایرانی- اسلامی، ۳(۱۲): ۲۷-۳۶.

علیجانی، بابک. (۱۳۸۴). مهر در ایران و باستان. تهران: ققنوس.

فاریابی، مرضیه و همکاران. (۱۳۹۶). «تأثیر نهاد وقف در پایداری حسینیه های عصر قاجار بیرجند». مطالعه موردی: حسینیه بی بی عروس. فصلنامه علمی ترویجی مطالعات فرهنگی-اجتماعی خراسان، ۱۱(۳): ۹۹-۱۱۷.

فرهادی، مرتضی. (۱۳۶۹). «دگریاری» و «خودیاری» در جشن «میان بهار» در «اسک لاریجان آمل». رشد آموزش علوم اجتماعی، ۳(۳)، ۲۰-۱۰.

فرهادی، مرتضی. (۱۳۸۱). «حکومت زنان در روستای اسک». فصلنامه پژوهش زنان، ۳(۳): ۱۶۳-۱۸۲.

قدیری، بهرام. (۱۳۶۹). «احیاء فرهنگ وقف با هدف تسهیل زندگی در مجتمع های زیستی». معماری و شهرسازی، ۱(۱): ۳۶-۴۳.

کسمایی، مرتضی. (۱۳۸۸). پهنه بندی و راهنمای طراحی اقلیمی اقلیم معتدل و مرطوب (استانهای گیلان و مازندران)، چاپ اول، تهران: مرکز تحقیقات ساختمان و مسکن.

کراملین، رزماری. (۱۳۸۶). فراسوی ایمان. ترجمه: مصطفی اسلامی. تهران: فرهنگستان هنر.

کیان مهر، منصور و همکاران. (۱۳۸۴). «تأثیر ایدئولوژی صفویان بر منبت کاری دوران حکومت شاه طهماسب». شماره ۴۰.

لنگ، جان. (۱۳۸۱). «آفرینش نظریه معماری، نقش علوم رفتاری در طراحی محیط». ترجمه: علیرضا عینی فر، تهران: انتشارات دانشگاه تهران.

محمودی، فتانه؛ طاووسی، محمود. (۱۳۹۰). جایگاه هویت آیینی-مذهبی «تعزیه» و واقعه عاشورا در هنرهای تصویری مازندران، نشریه مطالعات ملی، ۱۲(۴): ۶۷-۹۲.

معماریان، غلامحسین؛ پیرزاد، احمد. (۱۳۹۱). «نگاهی به معماری بومی سقانفارها». صفحه، شماره ۵۸، ۲۹-۴۴.

مفیدی شمیرانی و همکاران. (۱۳۹۵). «مسکن اجتماعی: هویت، فرهنگ، پایداری». علم معمار، ۳۶۰-۳۴۰.

مظاهری، حسام. (۱۳۹۹). فرهنگ سوگ شیعی. چاپ اول، اصفهان: انتشارات آرما.

معطوفی، اسدالله. (۱۳۹۴). سیرتاریخی معماری ۶۰۰ ساله گرگان و استرآباد. چاپ اول، تهران: سفیر اردهال.

موسوی کوهپیر، سید مهدی؛ ذال، محمدحسن. (۱۳۹۱). «تحلیل عوامل اجتماعی تأثیرگذار بر معماری تکایا در مازندران». نخستین همایش ملی هنر تبرستان (گذشته و حال)، بابلسر، مؤسسه آموزش عالی مارلیک، دانشگاه مازندران.

میر احمدی، مریم. (۱۳۷۱). «به مناسبت چهارصدمین سال پایتختی اصفهان پژوهشی در موقوفات عصر صفوی». شماره ۲۵.

نقره کار، عبدالحمید. (۱۳۸۷). «درآمدی بر هویت اسلامی در معماری و شهرسازی. تهران: وزارت مسکن و

شهرسازی، دفتر معماری و طراحی شهری»: شرکت طرح و نشر سیما.  
نصری اشرفی، جهانگیر. (۱۳۸۵). فرهنگ واژگان طبری. تهران: احیا کتاب.  
یوسف نیا پاشا، وحید. (۱۳۸۴). «پیمایشی بر نقوش روی شیر سر و کوماچه سر در سقانفاره‌های مازندران». پایانامه  
کارشناسی ارشد، دانشگاه تربیت مدرس.  
یوسفی، صفر. (۱۳۸۷). «سیر تحول دین و مذهب در مازندران»، فصلنامه تخصصی فقه و تاریخ تمدن»، ۴ (۱۶):  
۱۹۲-۱۶۶.

Aleksandra, D., & Stupar, A. (۲۰۰۱). Briefinsight into historical urban transformations: Design of public apaces vs, myth, ritual and ideology, *Spatium*, p.۲۳-۱۹

Momen, M., (۲۰۰۹). *Understanding Religion*, Oxford.

Segal, R. A., (۲۰۰۵). "Myth and Ritual", *The Routledge Companion to the Study of Religion*, J. R. Hinnells(ed.), New York.

Falahat, M.S. (۲۰۰۶). The Sense of Space and its Factors, *Journal of Honar-ha-ye ziba*, ۲۶، ۵۷-۶۶

<https://www.Mehrnews.com>

<https://www.Haraznews.com>

<http://Sobhan۷۱.blogfa.com>

<http://www.Iribnews.ir>

<http://www.Irna.ir>

منابع نمودارها، جداول و تصاویر:

- نمودار شماره (۱): کارکرد مراسم های آیینی مذهبی، (منبع: نگارندگان)  
نمودار شماره (۲): ویژگی مراسم های آیینی مذهبی، (منبع: نگارندگان)  
نمودار شماره (۳): هنر آیینی در حوزه صفوی، (منبع: نگارندگان)  
نمودار شماره (۴): هنر آیینی و مراسم آیینی، (منبع: نگارندگان)  
نمودار شماره (۵): نمودار رابطه نمایش آیینی (تعزیه) در معماری آیینی (تکایا) و اصول معماری ایرانی، (منبع: نگارندگان)  
نمودار شماره (۶): مضمون‌ها و نگاره‌های نمادین سقانفار، (اعظم زاده، ۱۳۹۹؛ یوسف نیاپاشا، ۱۳۸۴؛ محمودی، ۱۳۹۰؛ امیرکلایی، ۱۳۸۴؛ رستمی و باباجان تبار، ۱۳۹۷: ۳۱۶)  
نمودار شماره (۷): عوامل فرهنگی اثرگذار بر معماری تکایا، (منبع: نگارندگان)  
نمودار شماره (۸): نمودار وقف و آیین، (منبع: نگارندگان)  
نمودار شماره (۹): معماری تکایا، (منبع: نگارندگان)  
جدول شماره ۱: مطالعه موردی تکایای تاریخی و معاصر آمل، (منبع: نگارندگان)  
جدول شماره ۲: مطالعه موردی تکایای تاریخی و معاصر آمل، (منبع: نگارندگان)  
جدول شماره ۳: رابطه معیارهای فرهنگ و هنر آیینی، (منبع: نگارندگان)  
تصویر شماره ۱: آیین برف چال، طایفه نیاک و اسک لاریجان، (www.Mehrnews.com)

- تصویر شماره ۲: آیین زن شاهی، روستای آب اسک لاریجان، ([www.Haraznews.com](http://www.Haraznews.com))
- تصویر شماره ۳: شالیزار های مازندران، ([www.Iribnews.ir](http://www.Iribnews.ir))
- تصویر شماره ۴: ملک باران، منبع: (رحیم زاده، ۱۳۸۲؛ رستمی و باباجان تبار، ۱۳۹۷)
- تصویر شماره ۵: نقاشی دیوان، منبع: (رحیم زاده، ۱۳۸۲؛ رستمی و باباجان تبار، ۱۳۹۷)
- تصویر شماره ۶: مراسم تعزیه، رینه لاریجان، ([www.Mehrnews.com](http://www.Mehrnews.com))
- تصویر شماره ۷: مراسم تعزیه، اسک لاریجان، ([www.Mehrnews.com](http://www.Mehrnews.com))
- تصویر شماره ۸: نگاره ی ائمه، منبع: (رحیم زاده، ۱۳۸۲؛ رستمی و باباجان تبار، ۱۳۹۷)
- تصویر شماره ۹: تکیه نیاک آمل و تکیه نیاک لاریجان (ترسیم: نگارندگان)
- تصویر شماره ۱۰: تکیه اسک آمل، (منبع: نگارندگان)
- تصویر شماره ۱۱: خانه نفار و دشتی نفار، ([www.Irna.ir](http://www.Irna.ir))
- تصویر شماره ۱۲: تکیه هندوکلا آمل، (منبع: نگارندگان)
- تصویر شماره ۱۳: شباهت تکیه هندوکلا آمل، کاخ عالی قاپو اصفهان از دیدگاه معطوفی (منبع: نگارندگان)
- تصویر شماره ۱۴: تکیه فیروزکلا، (منبع: نگارندگان)
- تصویر شماره ۱۵: تکیه اوجی آباد، (منبع: نگارندگان)
- تصویر شماره ۱۶: ۱- تکیه هندوکلا ۲- تکیه فیروزکلا ۳- تکیه اوجی آباد، (منبع: نگارندگان)